

O POSTANKU I DJELATNOSTI INSTITUTA ZA HRVATSKU POVIJEST SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Nikša Stančić

Osnivanjem Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu na početku 1971. znatno je ojačana organizaciona podloga hrvatske historiografije i ispunjena praznina koja se već duže vrijeme osjećala. Dotadašnja institutska baza pokazala se iz mnogih razloga nedovoljnom i preslabom za organiziranje rada na ključnim problemima i čitavom vremenskom rasponu hrvatske povijesti. Historijski instituti JAZU ostali su kadrovski slabi, većim dijelom nisu razvijali dovoljnu znanstveno-istraživačku djelatnost, a dijelom su se ograničili na srednjovjekovnu povijest. Ostali instituti uglavnom su bili ograničeni na najnoviju povijest (NOB), a ukoliko su zalazili u starije razdoblje hrvatske povijesti istraživali su samo jednu njenu komponentu — povijest radničkog pokreta. Pri tom je sav znanstveni potencijal koji je postojao i izrastao izvan institutâ, napose na Sveučilištu, ostao po strani od organiziranih formi historiografskog rada. Iako je najveći dio historiografske produkcije dolazio upravo od toga kadra, njegov rad (uza sve individualne pokušaje usmjeravanja, osobito mladih znanstvenih radnika) sveo se na individualne i, uzevši u cjelini, međusobno nepovezane rezultate. Zbog toga je pred više od deset godina Komisija za historijske nauke Odjela humanističkih nauka u Savjetu za naučni rad predložila da se osnuje institut pri Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu (o tome je u *Našim temama* 1960, br. 6, pisao B. Stulli). Do osnivanja instituta nije došlo, jer je ocijenjeno da financiranje fakultetskih instituta nije riješeno na zadovoljavajući način te da različiti pristupi hrvatskoj povijesti i neslaganja u metodi znanstvenog rada među pojedinim članovima Odsjeka onemogućuju neophodnu suradnju u institutskom načinu rada i vođenju znanstvene politike instituta. Poslije 1962. tj. nakon pojave Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu (koji je, bez adekvatnih rezultata, angažirao najveći dio sredstava Republičkog savjeta za naučni rad namijenjenih historiografiji), pojavile su se inicijative s ciljem racionalnije organizacije postojeće institutske mreže. Te inicijative potekle su iz kruga historičara-znanstvenih radnika izvan postojećih instituta. Konkretna prijedlog reorganizacije instituta izradila je 1968. već spomenuta Komisija za historijske nauke u Savjetu za naučni rad. Elaborat je polazio od postojeće institutske baze, a predlagao je kadrovsko jačanje Historijskog instituta JAZU u Zagrebu i njegovu (faktički već postojeću) specijalizaciju za razdoblje do kraja XVIII st., poboljšanje kvalitete kadra i programa rada u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske, uz proširenje njegova rada na cjelokupnu povijesnu materiju XIX i XX st. te uspostavljanje tješnje suradnje između tih instituta. Međutim, ta nastojanja (zbog otpora spomenutih ustanova) nisu urodila plodom. Od 1969. inicijative s istim ciljem nastavljaju se kroz Zajednicu historijskih instituta i ustanova koja je nastala u okviru reorganiza-

cije u financiranju znanstvenog rada iz sredstava Savjeta za naučni rad. Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske je u međuvremenu — nakon promjena u rukovodećoj ekipi i pod indirektnim pritiskom Savjeta za naučni rad — počeo provoditi selekciju svojih kadrova, a počeo je i pokazivati tendenciju da se više ne ograničava isključivo na povijest radničkog pokreta i NOB (to se odrazilo prije svega kroz priloge u njegovu *Časopisu za suvremenu povijest*, ali njihovi autori samo su dijelom članovi tog instituta). Osim toga, došlo je do izražaja nastojanje da se ta dva instituta, opet međusobno čvršće povezana, pretvore u jezgru organizacione kristalizacije svih snaga na području povijesne znanosti u SR Hrvatskoj. Signal javnosti o tadašnjim i ranijim inicijativama koje su išle za poboljšanjem organizacione (institutske) baze hrvatske historiografije dala je 1970. prof. dr. M. Gross (*Kritika* 1970, br, 14). Zajednica historijskih instituta i ustanova izvršila je tada anketiranje svih institucija u SR Hrvatskoj koje se bave povijesnim istraživanjima, a ta anketa i diskusije koje su u vezi s njome vođene pokazala je da ustanove o kojima je ovisilo provođenje ove zamisli nisu spremne da je prihvate. Kao jedina mogućnost boljeg organiziranja historiografskog rada ostalo je od tada osnivanje novog instituta koji bi okupio sve snage hrvatske historiografije izvan postojećih instituta. Iskristalizirala se zamisao o stvaranju sveučilišnog instituta koji bi povezoao znanstvene radnike na Sveučilištu, a u ostvarivanju pojedinih programa organizirao suradnju i s pojedincima izvan instituta ili sa samim postojećim institutima.

Sva spomenuta nastojanja istodobno je pratila misao o potrebi da se pristupi radu na pisanju sinteze povijesti hrvatskog naroda. Kvantitativni i kvalitativni rast hrvatske historiografije pokazao je da je (nakon manje i nedovršene sinteze u okviru Historije naroda Jugoslavije I—II, 1953—59) potrebno i moguće sintetizirati dotadašnje rezultate u monografskoj obradi hrvatske povijesti. God. 1962. bile su izvršene pripreme za početak rada na ostvarenju tog zadatka hrvatske historiografije, izrađen je (prof. dr. J. Šidak) nacrt djela u šest svezaka, Savjet za naučni rad osigurao je i sredstva potrebna za nova istraživanja, ali je rad zastao zbog neslaganja suradnikâ o koncepciji djela. Rad je rezultirao dvjema različito koncipiranim i neovisno izdanim knjigama (*Šidak, Gross, Karaman, Šepić, Povijest hrvatskog naroda g. 1860—1914, Zagreb 1968, i N. Klaić, Povijest Hrvata u srednjem vijeku, Zagreb 1971*).

Inicijativa koja je dovela do osnivanja instituta u okviru Sveučilišta pojavila se u listopadu 1970. Nakon neformalnih razgovora, Odsjek za povijest filozofskog fakulteta u Zagrebu uputio je (na prijedlog prof. dr. Lj. Bobana, koji je prihvaćen na sjednici Odsjeka 18. XI) zainteresiranim stranama poziv da zajednički iniciraju osnivanje sveučilišnog instituta. Nakon toga, 18. siječnja 1971. održan je sastanak predstavnika inicijatorâ (Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zadru, Odsjeka za historijsko-pravne nauke Pravnog fakulteta u Zagrebu i Sekcije za povijest Fakulteta političkih nauka u Zagrebu) sa kojeg je Znanstveno-nastavnom vijeću Sveučilišta u Zagrebu upućen prijedlog o osnivanju instituta. Za vršioca dužnosti direktora instituta u osnivanju predložen je prof. dr. Lj. Boban. Na temelju prijedloga inicijatorâ i Znanstveno-nastavnog vijeća, Savjet Sveučilišta donio je 12. veljače 1971. odluku o osnivanju instituta i imenovao prof. dr. Lj. Bobana za vršioca dužnosti direktora.

Pošto je već bila izrađena shema organizacione strukture i glavnih zadataka (iznesena je u prijedlogu o osnivanju Instituta), Institut je počeo odmah djelovati. U članstvo instituta stupili su gotovo svi članovi odsjekâ inicijatorâ te Katedre za povijest države i prava i političke misli Pravnog fakulteta u Splitu. Kao vanjski suradnici pristupili su i neki znanstveni radnici izvan Sveučilišta. Sredstva za znanstveno-istraživački rad i izdavačku djelatnost osigurali su Sveučilište i Savjet za naučni rad. Već 18. i 19. veljače 1971. održano je savjetovanje članova Instituta o organizaciji i programu rada Instituta. Na savjetovanju je razmatran prvi nacrt Pravilnika o organizaciji i radu Instituta i stvorena su upravna i znanstvena tijela

koja su imala voditi Institut do prihvaćanja i potvrde Pravilnika (Pravilnik je prihvatila Radna zajednica Instituta 28. X 1971, a Savjet Sveučilišta potvrdio 5. I 1972). Izabrane su komisije (za program rada, za izdavačku djelatnost, za nastavu, a njima su se kasnije pridružile komisije za znanstveni rad i za suradnju s inozemstvom), konstituirani su odjeli (I za razdoblje od doseljenja do 1526, II od 1527—1790, III od 1790—1918, IV od 1918. dalje) i stvoren Kolegij (sastavljen od v. d. direktora, pročelnikâ odjelâ i predsjednikâ komisija) kao najviše upravno i znanstveno tijelo Instituta. Razmotren je plan znanstvenih istraživanja (srednjoročni i za g. 1971) te plan izdavačke djelatnosti (odjeli i komisije izradili su konačne planove do svibnja 1971). Zaključeno je da se posebno savjetovanje (uz sudjelovanje predstavnika svih institucija koje djeluju na polju povijesne znanosti) posveti problemima i zadacima povijesnih istraživanja u SR Hrvatskoj. Istaknuto je (a to je navedeno i u prijedlogu o osnivanju Instituta) da pred hrvatskom historiografijom stoji kao primaran zadatak rad na sintezi povijesti hrvatskog naroda.

Pred tijelima Instituta (odjelima, komisijama i osobito pred kolegijem) stajao je težak i odgovoran posao oko organiziranja Instituta i stvaranja specifičnih metoda rada (uvjetovanih činjenicom da su suradnici Instituta razasuti širom SR Hrvatske, po različitim fakultetima i drugim ustanovama od Zagreba do Rijeke, Zadra, Splita i Dubrovnika), a usporedo s tim planiranja i organiziranja znanstveno-istraživačkog rada, izdavačke djelatnosti i pristupa radu na sintezi hrvatske povijesti. U roku od godine dana — od osnivanja Instituta 12. veljače 1971. do konstituiranja Radne zajednice 14. travnja 1972. te izbora i konstituiranja redovnih organa upravljanja (Savjeta, Znanstvenog vijeća, izbora direktora, komisija, uredničkih odbora, konstituiranja odjelâ) i prihvaćanja srednjoročnog plana rada i plana za g. 1972. — sav taj posao s uspjehom je izvršen. Pored zalaganja članova dosadašnjih privremenih tijela i pomoći suradnika Instituta, posebna zasluga za to pripada upornosti i agilnosti vršioca dužnosti direktora a zatim direktora prof. dr Lj. Bobana.

Institut za hrvatsku povijest okuplja danas 50 suradnika, od čega 37 redovnih (tj. znanstvenih radnika sa Sveučilišta) i 13 vanjskih. Zasad nema suradnika u stalnom radnom odnosu, ali je predviđeno (što i Pravilnik omogućava) otvaranje stalnih radnih mjesta.

Planovima znanstveno-istraživačkog rada Instituta obuhvaćena su sva razdoblja i različita problematika hrvatske povijesti (od političke do gospodarske, društvene i kulturno-historijske), povijesti srpskog naroda u Hrvatskoj, a dijelom i povijesti drugih jugoslavenskih naroda i opće povijesti. Na taj način rad Instituta samo djelom interferira s radom ostalih instituta, a najvećim dijelom komplementira njihov rad. Upravo time je ispunjena dosadašnja praznina u institutskoj podlozi hrvatske historiografije. Institut organizira znanstveno-istraživački rad i osigurava relativno stabilne financijske uvjete za rad onih (brojčano najjačih i kvalitetnih) znanstvenih potencijala hrvatske historiografije koji do njegova osnivanja nisu bili organizirani. Zasad se u planovima rada Instituta (godišnjim i srednjoročnom) još uvijek osjećaju posljedice prijašnjeg stanja. Oni su još uvijek dijelom zbir ranijih pojedinačnih programa, ali se već osjeća usmjeravanje istraživanja prema određenim područjima i problemima (na pr. povijest Vojne Krajine i povijest gradišćanskih Hrvata), napose u vezi s pripremnim radovima na sintezi hrvatske povijesti. Pred Institutom stoji zadatak da svoje znanstvene potencijale što više usmjeri i koordinira u radu na velikim projektima.

Institut se već pojavio i kao organizator *znanstvenih skupova*, što također ima značaj usmjeravanja i organiziranja historiografskog rada. U organizaciji Instituta (uz druge ustanove kao suorganizatore) održat će se u listopadu 1972. znanstveni skup u povodu stote obljetnice smrti Lj. Gaja, a na početku 1973. skup u povodu 400-godišnjice seljačke bune 1573. U radu skupova sudjelovat će i znanstveni radnici iz inozemstva.

Suradnja s inozemstvom nije ograničena samo na sudjelovanje znanstvenih radnika iz inozemstva u radu znanstvenih skupova. Od programa za tu suradnju zasad se ostvaruje razmjena publikacija i razmjena znanstvenih radnika (načelno je ona dogovorena sa SSSR i ČSSR, a već se provodi s Mađarskom).

U toku prve godine svog postojanja Institut je organizirao i svoju *izdavačku djelatnost*. Izdanja Instituta razvrstana su u serije (s odgovarajućim uredničkim odborima): Monografije, Članci i rasprave, Posebna izdanja, Izvori te zbornik radova (*Radovi*). Zbog dugotrajnosti tehničke strane ove djelatnosti dosad je iz tiska izišao jedino prvi svezak *Radova*. U njemu su objelodanjeni radovi R. Lovrenčića, Prva ruska revolucija i građanska javnost u Hrvatskoj, Š. Kurtovića, Socijalistička partija Francuske 1905—1914, M. Gross, Uloga šibenskog pravaštva u dalmatinskoj i općehrvatskoj pravaškoj politici uoči prvoga svjetskog rata, i M. Ogrizovića, Obrazovanje i odgoj mlade generacije i odraslih u Slavoniji za vrijeme NOB. U pripremi je drugi svezak *Radova*, a planirano je da se u toku ove godine pripremi za tisak i treći svezak. U ostalim serijama osam djela je u tisku ili u pripremi. U seriji Monografija u tisku su djela H. Matkovića, Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature, i R. Lovrenčića, Geneza politike »novog kursa« u Hrvatskoj, a u pripremi je djelo Lj. Bobana, Svetozar Pribičević i hrvatsko pitanje 1929—1936. U seriji Rasprave i članci u tisku je knjiga I. Karamana, Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću, a u pripremi J. Šidaka, Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća. U seriji Izvora u tisku je rad B. Krizmana, Korespondencija Stjepana Radića I, a u pripremi drugi svezak istog rada, rad B. Stullija, Planovi za izgradnju željeznica u Hrvatskoj do 1863, i zajednički rad J. Adamčeka i I. Kampuša, Popisi ratnog poreza u Hrvatskoj u 15. i 16. stoljeću. Planom za 1972. predviđeno je izdavanje još nekoliko djela iz različitih serija. Na tom području poglavita je zasluga Instituta što je omogućio tiskanje već dovršenih ili dovršenje nedovršenih rukopisa. Tek u idućem razdoblju pojavit će se djela kojih je nastanak omogućio Institut financiranjem sadašnjega znanstveno-istraživačkog rada.

Kao što je već spomenuto, problem pristupanja izradi *sinteze povijesti hrvatskog naroda* postavio se pred Institut od samog njegova osnutka. Spomenut je u prijedlogu o osnivanju Instituta i na prvom savjetovanju suradnika Instituta, a napose je istaknut na savjetovanju o problemima i zadacima hrvatske historiografije održanom 21. i 22. lipnja 1971. Konkretno pripreme za početak rada na ostvarenju tog zadatka inicirao je Kolegij Instituta na početku prosinca 1971. Na njegov poticaj organizirana je diskusija o koncepciji sinteze, broju svezaka, organizacionim oblicima rada, načinu sudjelovanja pojedinaca i ustanova i o orijentacionim rokovima pojedinih faza u izradi sinteze. Institut od početka nije pokazivao tendenciju da monopolizira rad na tom polju. Zbog toga je u raspravu o spomenutim problemima praktički uključio sve snage hrvatske historiografije. Na prijedlog Kolegija je u toku iduća četiri mjeseca povedena diskusija među suradnicima Instituta i drugim znanstvenim radnicima u Zagrebu (u obliku proširenog sastanka Kolegija), Zadru, Dubrovniku, Rijeci i Čakovcu — Varaždinu, u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske i Historijskom institutu JAZU u Zagrebu te Historijskom institutu Slavonije u Slavonskom Brodu. Najopširnija rasprava s najrazrađenijim prijedlozima (kojima je kao podloga poslužio prijedlog prof. dr J. Šidaka) povedena je na sastanku suradnika Instituta u Zagrebu. Ti prijedlozi nisu bitno odudarali od zaključaka stvorenih na ostalim sastancima, te su uz minimalne nadopune prihvaćeni na savjetovanju o organizaciji rada na sintezi održanom 7. ožujka 1972. uz sudjelovanje predstavnika delegiranih sa svih sastanaka u spomenutim gradovima i institutima. Prema zaključcima tog savjetovanja koncepcija sinteze je povijest hrvatskog naroda na čitavom njegovu etničkom teritoriju. S obzirom na isprepletenost povijesti hrvatskog naroda s poviješću Srba i narodnosti u Hrvatskoj, te će komponente biti toliko obuhvaćene sinte-

zom koliko to cjelovitost povijesti hrvatskog naroda zahtijeva. (Zaključeno je da se u narednom razdoblju pristupi monografijskoj obradi srpske povijesti kao pripremi za pisanje sinteze povijesti srpskog naroda u Hrvatskoj). Djelo će imati osam svezaka, svaki s oko 350 stranica. Nosilac zadatka je Institut za hrvatsku povijest, a u radu će sudjelovati najistaknutiji stručnjaci za pojedina razdoblja i probleme hrvatske povijesti, bez obzira na to u kojoj instituciji rade. Predviđeno je da se rad na sintezi dovrši do kraja g. 1975, s tim da će se raditi istodobno na svim knjigama i da će pojedine knjige biti izdavane onim redoslijedom kojim budu dovršavane. Na savjetovanju su izabrane redakcije pojedinih knjiga. Centralnu redakciju čine rukovodioci rada na pojedinim knjigama. Redakcije broje ukupno 43 člana (zbog prezauzetosti članstvo u redakcijama izričito su odbila samo dva historičara). Zaključeno je da se redakcije mogu proširivati novim članovima. Rad redakcija — negdje više, negdje manje intenzivan — započeo je odmah nakon ovog savjetovanja. Neke redakcije već su odredile autore i rokove za dovršenje konačnog teksta. Institut je, dakle, stvorio solidnu osnovu za izvršenje ovog zadatka, koji je već duže vrijeme prisutan u svijesti hrvatskih povjesničara.

U toku svoga jednogodišnjeg postojanja Institut za hrvatsku povijest stvorio je svoju unutrašnju organizaciju i započeo s radom na organiziranju znanstveno-istraživačkog rada unutar Sveučilišta. Na ostvarivanju svojih programa povezoao je i znanstvene radnike izvan Sveučilišta, a pojavio se i kao nosilac suradnje (napose u radu na sintezi hrvatske povijesti) svih ustanova koje se bave povijesnim istraživanjima u SR Hrvatskoj. Po tome što je okupio najbrojniji i najjači dio historičara-znanstvenih radnika, po dosad izvršenim istraživačkim radovima svojih suradnika, po svojoj izdavačkoj djelatnosti (ako se uzme u obzir ono što je u tisku ili u pripremi), planovima svoga daljnjeg rada, inicijativama za suradnju s drugim ustanovama na zadacima koje on smatra zajedničkim i po tome što je stvorio preduvjete i započeo rad na zadatku koji smatra obavezom čitave hrvatske historiografije, tj. pisanju sinteze povijesti hrvatskog naroda — Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta danas je najjači centar organizacionog i znanstvenog rada na području povijesne znanosti u SR Hrvatskoj.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXIII—XXIV

1970—71

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb